

chivum Smolandicum är **sten**, är i F a 10: 2 **staen**, hos Linné **steen**. Det har möjligen haft diftongisk stavning. Samtliga tecknare äro ense om att *eptir* saknar slut-**r**.

Namnen *Ketill* och *Steinn* höra båda till de vanligare. Angående *Ketill*, som även förekommer i Sm 5, 121, 148 se ovan s. 42.

Bureus' översättning lyder (F a 5 s. 263): »Cetillus erexit Saxum in mem. sui fratris ... Her ... filii. Dänne Kätäl sägs vara den nampnkunnige Kätäl Runske.» Peringskiöld: »Kättel reste sten efter sin broder Nagger Stens Son.»

Peter Rudebeck tog med förtjusning vara på Kettil Runskesäggen och fann det självfallet, att den i runinskriften nämnde Kättil var identisk med sägengestalten. Han skriver bl. a.: »Föromtalde Kättil har lefwat på then Tijdh Vitala stad war wid macht, skal och dersammastädes upreest een Runsteen öfwer sin Broder Johann Stensson, som uthan twifwel igenom eenwijgskamp på den platzen fallit och begrafwen blifwit.» Inskriften tolkar Rudebeck: »Kiättel reste steen efter sin Broder Hakkar Steenson etc. Prästgården wid Hwetlanna, heter Kiättelstorp än i dag.» Angående Kättil Runske-säggen se J. Svennung i *En bok om Småland* (1943) s. 281. C. F. Nordenskiöld, som avvisar tanken på att Kättilstorp skulle ha fått sitt namn efter Kättil Runske, anser, att gården är uppkallad efter den Kättil, som rest runstenen (*NSmMedd* 3, 1914, s. 51).

Att de gamla antikvarierna ej saknat efterföljare bland våra dagars vetenskapsmän framgår av A. Olrik och H. Ellekilde: *Nordens Gudeverden* (1926) s. 464: »Ketil runske må sikkert fra først af være en historisk person, måske virkelig hjemmehørende i Repreda Dragegård, [enl. säggen skulle Kättil Runske vara född där], i besiddelse af usædvanlig runeklægt og troldomsevne. Vi gættter på, at han måske er ens med den Ketil, der i nabosognet Vetlanda har rejst runesten efter sin broder.» När namnet Kättil var så allmänt i Sverige, som runinskrifter, ortnamn, diplom och andra dokument intyga, är det ej vetenskapligt berättigat att utpeka Kättil i denna inskrift som den historiska förebilden, om någon sådan funnits, för sägnens Kättil Runske. Se även Svennungs kritik mot identifikation av runstens Kättil med sägnens aa s. 299.

110. Vetlanda. Torget. Nu i Apoteksparken.

Pl. 77.

Litteratur: B 1014, L 1221. Ransakningarna 1667 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 19; E. Dahlberg: Suecia antiqua et hodierna 3 (1717) pl. 99 nr 8; P. Dijkman: Historiske anmærkninger öfwer och af en dehl runstenar (1727) s. 130; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 364, 366; C. Linnæi Öländska och gothländska resa 1741 (1745) s. 24; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 747; J. Elers: Historia om svenska vägarne (hs i UUB) 6; C. G. Hilfeling: Resejournal af år 1797, F m 57: 2, s. 7, 10, Journal öfver en resa år 1797, F m 57: 4, s. 9, 11, 116, Atlas till Herr Hilfelings resa år 1797, F m 57: 3, Tab. 32 (hsr i KB); J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 209; P. Tham: Excerpter, F m 15 (hs i KB); B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 133; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 181; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 12 Östra härad, upptecknade år 1882, s. 6, 21, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 42, 50; E. Heldt: Skrivelse till Riksantikvarien den 7/8 1897 (ATA); A. Friberg: Undersökningsprotokoll den 1/8 1906, anteckningar (NSmArk); A. Bäckman: Skrivelse till Riksantikvarien den 28/8 1929 (ATA); E. Lönnberg: Skrivelse till Riksantikvarien nov. 1935 (ATA); G. Olson: Skrivelser till Riksantikvarien den 27/9 och 15/12 1935 (ATA); N. Gillgren: Fornminnesinventering 1938 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1014; I. Stumxælius: teckning i Ransakningarna 1690, återgiven i Småländska hembygdsböcker 9 (1942) s. 201; teckning i Dahlbergs Suecia antiqua et hodierna 3; Gahm-Persson: teckning i Archivum Smolandicum 9; Hilfeling: teckning i F m 57: 3 tab. 32, i F m 57: 5 tab. 34 (hs i KB); teckning i Thams Excerpter; teckning i Ennes' F m 61; Nordenskiöld: teckning 1882 i o. a. hs s. 21; teckning funnen bland handlingar i kyrkan, kopia av Friberg (NSmArk); O. v. Friesen: foto 1913 (NSmArk); Friberg: foto 1913 (ATA); E. Floderus: två fotos 1929 (ATA); G. Olson: fem fotos 1935 (ATA); Lönnberg: två fotos 1935 (ATA); tre fotos (NSmArk).

Stenen står numera i södra delen av den trädgårdsanläggning, som omger elektricitetsverkets byggnad, förut apotek, 10 m N om Storgatan med inskriften vänd mot S.

Platsen är ej den ursprungliga. Stenen har från början stått vid byn Torget. Liksom man i den runstensrika och centralt belägna socknen Berga i Sunnerbo, där vägar från skilda håll stötte samman (s. 7), finner en by med namnet Torg, så finnes även här, i Njudungs gamla huvudort, en by med detta namn.

I *Ransakningarna* 1667 anges dess plats vara »wedh marknadz platzen, torget», och i *Ransakningarna* 1690 skriver kyrkoherde Stumxælius, som även gjort en teckning av stenen: »Wid Marknadz platzen står en steen på Landzwäge nästan vetustate oblittererad, som är af hans Schaplelun att see.»

Linné såg den på sin resa genom Småland 1741 och antecknade: »En Runsten stod mitt på wägen $\frac{1}{4}$ mihl förr än man kom tillbakars til Hwittlanda, men war så aldeles öfwerdragen af Lichene crustaceo & leproso, at han omögligen läsas kunde, ther man ej haft en hel dags tid honom at rengiöra.» I *Hilfelings Journal F m 57: 4* läses om denna sten: »Böndagen eftermiddagen gjordes en excursion åt det så kallade Torget från Vitlanda $\frac{1}{4}$ mil, till därvarande Runstenen, som till dels står i jorden, så att man får gräfva och bättre upputsa den, innan man kan läsa skriften. ... Eftermiddagen [följande söndag] var jag åter at Läsa på Stenen vid Torget, men fant det omöjeligt utan vidare afputsande och uppresning — hvarföre jag låtit bero till min återkomst och medlertid anmodat min skräddare skaffa stenen ren till hösten, emedan denne lär vara den ende, som blifvit frälst från kyrkobyggnaden. — NB Runstenen måste läsas kl: 10 förmiddagen.» I samme författares *Atlas (F m 57: 3 Tab. 32)* läses: »Den 23 Sept. uprestes stenen åter — vid Wetlanda landsväg och Marknadsplats — 12 man ifrån Kyrkobyen voro mig behjelpeliga hvilka bekommo Brännevin för 24 sk.»

Hos Wallman läses: »Vid vägen åt Torget, invid vägen till venster En Runsten, som afritades. ... Stenen är utan kors eller andra tecken. Är afritad i Bautil n:o 1014 — En man sade sig hört att trenne bröder hade rest ut i 'Religionskriget', men förut öfverenskommit, att hvar någon af dem dog skulle en sådan sten uppsättas; och sålunda hade denna blifvit rest. — kanske stenen af Arinm. blifvit rest öfver Fader och Bröder, som stupat under korstågen.»

Ännu 1882, när Nordensköld var här, stod stenen kvar på sin gamla plats. Han skriver: »Innan man fortsätter från Mogärde till gamla torget, ser man invid vägen en 1,7 m. hög runsten af 7 dm. bredd vid roten och 8,3 dm. bredd vid toppen. ... Spår till korsteckning på midten. På den oskrifna skrofliga sidan synes en spricka, som går allt uppifrån nedåt och är på senare åren tillkommen genom oförstånd af komministerns rättare, som alldeles invid stenen uppgjort eld i och för svedjning af gärdsgårdsvidjor. Från de öster om denna runsten belägna kullarne, under hvilka sannolikt Hera med sina söner ligga begrafna, är sedan 14 år all sten bortförd och kullarne odlade till åker. En tredje kulle har dessförinnan af den anlagda vägen blifvit jemnad.»

Den 19/7 1897 anmälde apotekare O. E. Wallén till kronolänsman E. Heldt, Vetlanda, att runstenen »å landsvägen vid södra gränsen af Hvetlanda bysamhälle» var till hinder för trafiken i en krök av vägen och löpte fara att bli utsatt för åverkan. Han anhöll därför att få flytta den in i sin trädgård, eller att den måtte flyttas till annan säker plats. Landshövdingeämbetet i Jönköping medgav flyttningen, 9/8 1897, varefter stenen fick sin plats i södra delen av dåvarande Apoteksgårdens trädgård. Vid denna förflyttning gick den sönder — den var förut sprucken — och lagades med järnkrampor och cement.

Efter anvisningar av äldre Vetlandabor, som mindes stenen på dess ursprungliga plats, uppsöktes i

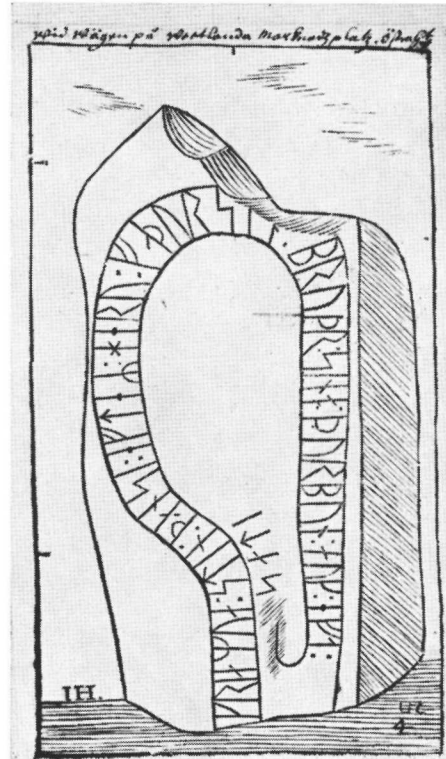

Fig. 69. Sm 110. Vetlanda. Torget. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1014).

Fig. 70. Sm 110. Vetlanda. Torget. Runstenens ursprungliga plats markeras av stenen i vägbanan. Foto N. Åzelius 1944.

samband med min undersökning denna och fotograferades. Den är belägen något NÖ om Vitalagatan 38, ute i vägbanan, som blivit breddad under senare tid. En mindre sten tjänar till att markera platsen på fotot (fig. 70). Den jordäga, som närmast gränsar intill platsen, tillhör Torget Kistegården (komministerboställe) enl. kronolänsman Heldts rapport.

År 1935 blev stenen restaurerad genom Riksantikvarieämbetets försorg. Den är 172 cm hög, 67 cm bred vid basen, 82 cm högre upp. Runorna äro 9–11 cm höga.

Inskrift:

· arinmun : sati stin : þansi : eftir : heru : fþur : s - - - - - brupr : sina : þurbun : auk : nfa :
1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

*Arinmundr setti stein þenna eftir Hæru, fœður s(inn, ok) bróðr sína Þorbiörn ok Nefa.

Arinmund satte denna sten efter Hära, sin fader, (och) sina bröder Torbjörn och Näve.

Till läsningen: 1–7 **arinmun** är i *Bautil kriamua*, vilken läsning går igen hos Ennes, J. J. Lagergren samt J. E. Lagergren, hos Gahm-Persson **arinfs**, i *Ransakningarna ariafs*, hos Wallman **arinmar**. 6 **u** är något svagare än de föregående runorna, men man kan med fingrarna urskilja större delen av runan. Av 7 **n** är hst svag men skönjbar, bst svår att upptäcka; på dess plats äro vittringar. v. Friesen har ej sett den, Friberg har ritat dess högra hälft och antecknat: »Har nog aldrig haft tvärstreck åt vänster.» Nordensköld har läst **n**. Den nedre punkten i skiljetecknet efter **n** är svagare än den övre men kan spåras som en i botten jämn, rund grop. 8–11 **sati** ha från början uteglömts och tillfogats under slingan. Ordet har förbisetts av Stumxælius och Gahm-Persson. 8 **s** är vidgat genom vittring och ganska otydligt, i synnerhet den nedre delen. Av 9 **a** är bistavens högra hälft svår att upptäcka. Över runorna 12–15 **stin** går en vertikal, lång spricka, lagad med cement och stenkitt. Av 13 **t** synes endast huvudstavens nedre del. 14 **i** kan spåras på båda sidorna om sprickan.

Av 15 **n** är övre delen med bst kvar. 17 **a** är mycket otydlig. Av 22 **f** synes hst och, fast otydligt, den inre bistavens båda ändar. 23 **t**; bistavarna kunna skönjas och möjligen ett stycke av hst. I 30 **f** är den övre bst ej lika tydlig som den nedre. Mellan **f** och **p** i 30–33 **fbur** har aldrig stått någon runa. Nordensköld liksom några av de äldre undersökarna har läst **fab**. I *Bautil* är runan 31 **ap**. Gahm-Persson läser hela ordet **fabar**. I 33 **r** är bistavens övre del tydligast, den nedre syns ej alls, hst är endast delvis skönjbar för ögat i den skrovliga ytan, men den kan kännas. Runorna efter 34 **s** i övre högra hörnet äro till största delen förstörda genom att stenen blivit avslagen här. Av Nordenskölds teckning, på vilken läses **fabur : sin : auk**, får man den uppfattningen, att mera skulle ha varit bevarat av runorna år 1882, Nordensköld har emellertid rekonstruerat här; av bilden i *Bautil* framgår, att lika mycket av toppen var avslaget 200 år tidigare. Vad jag kan se här uppe är följande: Omedelbart efter 34 **s** går sprickan med cementlagningen. Avståndet mellan **s** och nästa streck är så stort, att man kan tänka sig en runa ha stått på den plats, där sprickan går. Till höger om denna synes en rak stav, som går ända upp till den avslagna kanten, därefter ett stavfragment, som i *Bautil* liknar nedre delen av ett **n**, och till höger om detta en fåra liknande en **k**-bst. v. Friesen har markerat den. Friberg har ej tagit den med i sin läsning men antecknar om denna runa: »kan ha varit **a**, men ... man frestas att läsa den som **k**». Därefter följa ytterligare tre stavfragment, av vilka det sista är svagt. De bevarade runfragmenten tillåta en suppling **sin auk**, förutsatt att **i** har stått, där sprickan med cementlagningen nu befinner sig. Av bst till 47 **n** finnas inga spår till vänster om hst. Övre delen av bst till 49 **p** är borta, 52 **b** är delvis utplånat. Sista ordet 58–60 **nfa** redovisas i *Bautil* **efa**, av Linné **afa**, av Nordensköld **afas**.

1–7 **arinmun**, rsv. mansnamnet *Arinmundr*, står utan nom.-ändelse och utan stamslutande **d**. De sporadiskt förekommande fallen av ändelslös nominativ i runinskrifterna kunna ej tagas som bevis för att en sådan uttalsform har funnits (se s. 96). Runor äro uteglömda även i 30–33 **fbur** och 58–60 **nfa** och kanske även i 49–54 **purbun**. Till frånvaron av stamslutande **d** finnas paralleller (se Sö 367). Frågan om man bör räkna med felristning eller bortfall av **d** i uttalet har besvarats olika (se *Danmarks Runeindskrifter*, 1942, sp. 778 och där cit. litt.). Förleden uppträder även i formerna *Ar(n)-*, *Ærin-*, *Ær(n)-*. Angående växlingen mellan tvåstavig och enstavig förled se Sm 50. Från västnordiskt område finns namnet ej belagt. — 26–29 **heru** är ack. av det rsv. mansnamnet *Hæra*, som även läses på Sm 71. — 49–54 **purbun** är ack. av *Porbiörn*. Frånvaron av väntat **i** och **r** i efterleden beror förmodligen på felristning. Angående monoftongisk stavning som uttryck för en uttalsform se ovan s. 142. Man kunde även överväga en assimilation *rn* > *nn* i uttalet (se S. Bugge i *Runverser*, 1887–91, s. 36, och A. Noréen i *Altschw. Gr.*, 1904, § 289: 2). *Porbiörn*, som är ett vanligt namn, förekommer även i Sm 99 och 133. — 58–60 **nfa** är rsv. *Nefi* i ack., senare känt genom *Neffue* i *Clenne* DS ns 1735 (år 1413 avskr.) från Östergötland. Det ingår sannolikt i ortnamnet *Nävesta* (J. Sahlgren i *Namn och Bygd* 1927 s. 72). Apellativet *nefi* 'brorson, systerson' förekommer i rsv. **nafi** Sö 165, **nefa** ack. pl. Ög 209. Lind (*Personnamn* sp. 557, *Personbinamn* sp. 150) räknar även med ett namn *Hnefi* 'näve'. Annorlunda E. Wessén i *Fornvännen* 1927 s. 27.

111. Fageräng. Vetlanda landsförsamling.

Pl. 78.

Litteratur: B 1015, L 1222. Ransakningarna 1667 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 19; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. G. Liljegren: Fullständig Bautil (ATA) 7; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 129; J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 133; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 181; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 38; C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 12 Östra härad, upptecknade år 1882, s. 15, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 47; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den ³¹/₇ 1906 (NSmArk); Smålands Allehanda den ³⁰/₁₁ 1929; N. Gillgren: Fornminnesinventering 1938 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1015; teckning i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil 7; Forsander: teckning den ²/₇ 1824 i aa; Nordensköld: teckning 1882 i o.a. hs s. 16; Gillgren: foto 1938 (ATA).